

OPVSCVLA ARCHÆOLOGICA

2005

OPVSC. ARCHÆOL. VOL. 29 STR. / PAGES 1–374 ZAGREB 2005.

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
FACULTY OF PHILOSOPHY,
UNIVERSITY OF ZAGREB

RADOVI ARHEOLOŠKOG ZAVODA
PAPERS OF THE DEPARTMENT
O F A R C H A E O L O G Y

UDK 902-904

ISSN 0473-0992

SADRŽAJ CONTENTS

*Stašo FORENBAHER
& Timothy KAISER*

PALAGRUŽA I ŠIRENJE ZEMLJORADNJE NA JADRANU PALAGRUŽA AND THE SPREAD OF FARMING IN THE ADRIATIC

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 7

Jacqueline BALEN

KOSTOLAČKI HORIZONT NA VUČEDOLU THE KOSTOLAC HORIZON AT VUČEDOL

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 25

*Domagoj PERKIĆ
& Daria LOŽNJAK DIZDAR*

KASNOBRONČANODOBNA OSTAVA SIČA/LUČICA THE SIČA/LUČICA LATE BRONZE AGE HOARD

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 41

Tomislav BILIĆ

PLOVIDBA PO GEOGRAFSKOJ ŠIRINI NA MEDITERANU LATITUDE SAILING ON THE MEDITERRANEAN

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 121

Marija MARIĆ

JOŠ JEDAN PRILOG LOCIRANJU ANTIČKOGA KULTNOG MJESTA U SELU PRILUKA KRAJ LIVNA I POKUŠAJ REKONSTRUKCIJE SPOMENIKA

ANOTHER CONTRIBUTION TO THE LOCATION OF AN ANCIENT CULTIC SITE IN THE VILLAGE OF PRILUKA NEAR LIVNO AND ATTEMPTS TO RECONSTRUCT THE MONUMENT

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 159

Marko SINOBAD

STAROSNA DOB ŽENA U VRIJEME UDAJE: PRIMJER ANTIČKE SALONE

AGES OF WOMEN AT THE TIME OF MARRIAGE: THE EXAMPLE OF ANCIENT SALONA

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 173

Kristina GLICKSMAN

INTERNAL AND EXTERNAL TRADE IN THE ROMAN PROVINCE OF DALMATIA

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 189

*Marija ŠIŠA-VIVEK,
Tino LELEKOVIĆ
& Hrvoje KALAFATIĆ*

OSTAVA RIMSKOG NOVCA I SREBRNOG POSUĐA IZ PETRIJANCA

HOARD OF ROMAN COINS AND SILVER DISHWARE FROM PETRIJANEC

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 231

OPVSC. ARCHÆOL. VOL. 29 STR. / PAGES 1–374 ZAGREB 2005.

Adnan BUSULADŽIĆ

POTKOVE POHRANJENE U ANTIČKOJ ZBIRCI
ZEMALJSKOGA MUZEJA BOSNE I HERCEGOVINE
HORSESHOES HELD IN THE ANTIQUITY COLLECTION
OF THE NATIONAL MUSEUM OF BOSNIA-HERZEGOVINA

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 247

Mirja JARAK

PLUTEJ S OTOKA RABA IZ KASNIJEGA 6. ILI 7. STOLJEĆA
PLUTEUS FROM THE ISLAND OF RAB FROM THE LATER
6TH OR 7TH CENTURY

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 275

Tajana PLEŠE
& Ana AZINović-BEBEK

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA ŽUPNE CRKVE MARIJE
MAGDALENE U ČAZMI
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE PARISH CHURCH OF
MARY MAGDALENE IN ČAZMA

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper _____ 287

Krešimir RAGUŽ

RADOVI FRANCUSKIH ARHEOLOGA O HRVATSKOJ
ARHEOLOŠKOJ BAŠTINI DO 2000. GODINE
LES OUVRAGES DES ARCHÉOLOGUES FRANÇAIS SUR LE
PATRIMOINE ARCHÉOLOGIQUE CROATE JUSQU'À
L'AN 2000.

Pregledni članak / Article synthétique _____ 307

Dinko RADIĆ

VELA SPILA: PRELIMINARNA ANALIZA
STARIJENEOLITIČKIH I MEZOLITIČKIH NASLAGA IZ
SONDE ISTRAŽENE 2004. GODINE

VELA SPILA: PRELIMINARY ANALYSIS OF EARLY
NEOLITHIC AND MESOLITHIC STRATA IN TEST PIT
EXAMINED IN 2004

Prethodno priopćenje / Preliminary report _____ 323

Tihomila TEŽAK-GREGL

BRUNISLAV MARIJANOVIĆ: GUDNJA – VIŠESLOJNO
PRAPOVIJESNO NALAZIŠTE

BRUNISLAV MARIJANOVIĆ: GUDNJA – A MULTI-STRATA
PREHISTORIC SITE

Recenzija / Review article _____ 349

Tihomila TEŽAK-GREGL

BOŽIDAR ČEČUK I DINKO RADIĆ: VELA SPILA. VIŠESLOJNO
PRETPOVIJESNO NALAZIŠTE – VELA LUKA, OTOK KORČULA
BOŽIDAR ČEČUK I DINKO RADIĆ: VELA SPILA. A STRATIFIED
PREHISTORIC SITE VELA LUKA – ISLAND OF KORČULA

Recenzija / Review article _____ 357

Urednici / Editors

UPUTE ZA PREDAJU RUKOPISA ZA ČASOPIS *OPUSCULA*
ARCHAEOLOGICA

INSTRUCTIONS FOR SUBMISSION OF MANUSCRIPTS FOR
THE JOURNAL *OPUSCULA ARCHAEOLOGICA* _____ 367

OPVSC. ARCHÆOL. VOL. 29 STR. / PAGES 1–374 ZAGREB 2005.

Tihomila TEŽAK - GREGL

**BRUNISLAV MARIJANOVIĆ:
GUDNJA – VIŠESLOJNO PRAPOVIJESNO NALAZIŠTE**

**BRUNISLAV MARIJANOVIĆ:
GUDNJA – A MULTI-STRATA PREHISTORIC SITE**

Recenzija / Review article

UDK: 902.66:903.2(497.5-3 Dalmacija)(210.7)"633"

522.32(497.5-3 Dalmacija)(210.7)

Primljeno / Received: 20. 09. 2005.

Prihvaćeno / Accepted: 02. 10. 2005.

Tihomila Težak-Gregl

Filozofski fakultet

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

HR-10000 Zagreb

ttgregl@ffzg.hr

Gudnja – višeslojno prapovijesno nalazište. Dubrovački muzeji – Arheološki muzej, Dubrovnik 2005, 112 stranica teksta (94 str. na hrvatskom jeziku, 15 str. sažetka na engleskom jeziku, 3 str. popisa literature, 73 bibliografske jedinice), 62 table ilustracija (fotografije u boji, crno-bijeli crteži, 4 tipološke tablice, 30 slika u tekstu, 3 plana, 2 zemljovida)

Gudnja – višeslojno prapovijesno nalazište. Dubrovnik Museums/Archaeological Museum, Dubrovnik 2005, 112 pages of text (94 pages in Croatian, 15-page summary in English, 3 pages of references, 73 bibliographic units), 62 illustration plates (colour photographs, black-and-white drawings, 4 typological plates, 30 images in the text, 3 ground plans, 2 maps)

Brunislav Marijanović kao autor i Dubrovački muzeji – Arheološki muzej kao izdavač, četrdeset godina nakon istraživanja, poduhvatili su se cjelokupne objave materijala i rezultata istraživanja višeslojnoga prapovijesnoga nalazišta špilje Gudnje. Ovaj je korak hrvatska arheologija čekala desetljećima, prenoseći u međuvremenu tek pojedine ograničene spoznaje o spomenutom nalazištu i nudeći u literaturi sumarno – ali u različitim interpretacijama – neke naznake o neolitiku i eneolitiku na istočnoj jadranskoj obali. Stoga je veoma važno što se arheološki materijal iz Gudnje napokon u cjelini objavljuje, jer je Gudnja, zahvaljujući debljini i raznovrsnosti kulturnoga sloja, nezaobilazna u rješavanju različitih

Brunislav Marijanović, as the author, and the Dubrovnik Museums/Archaeological Museum, as the publisher, have taken on the task of publishing the comprehensive materials and results of research into the multi-strata prehistoric cave site of Gudnja—forty years after the original research was conducted. Croatian archaeology has been waiting for this move for decades, in the meantime referring only to certain limited knowledge on this site and offering only summaries in the literature—but with varying interpretations—of some vestiges of the Neolithic and Eneolithic on the eastern Adriatic coast. Therefore it is very crucial that the archaeological materials from Gudnja are finally being published in

pitanja prapovijesnoga razvitka od neolitika do kasnoga brončanog doba na istočnoj obali Jadrana i u njezinu zaleđu. Konačno, istraživanja kojih rezultati nikada nisu objavljeni kao da nisu ni provedena.

U uvodnome poglavlju autor nas upoznaje s položajem špilje Gudnje i njezinom perspektivom te njezinim oblikom i formacijom. Zaključuje kako je vidokrug iz špilje – planinskim masivima zatvoren gotovo sa svih strana – prema Stonskomu zaljevu otvorenim ostavljao tek jedan pravac, iz kojega se put dalje otvarao prema najjužnijoj otočnoj skupini na Jadranu. Ta se situacija očituje i u kulturi prapovijesnih zajednica koje su obitavale u špilji. Slijedi kratka povijest otkrića i istraživanja nalazišta, pri čemu autor žali što voditeljica istraživanja Spomenka Petrak rezultate vlastitih istraživanja nije sama objavila. Detaljno se opisuju problemi s kojima se autor suočio proučavajući materijal i terensku dokumentaciju. Nemogućnost da je u potpunosti rekonstruirao navela ga je da 2004. g. sam poduzme manje kontrolno iskopavanje s ciljem provjere i utvrđivanja stratigrafije. Postignuti su rezultati također uvršteni u knjigu. Na kraju autor ističe da bi špilja Gudnja, s obzirom na istraženu površinu i debljinu kulturnoga sloja, mogla pružiti mnogo podataka o različitim aspektima života prapovijesnih zajednica na ovome dijelu južnoga Jadrana; on se međutim – zbog činjenice da lokalitet sam nije istraživao te zbog nepotpune dokumentacije (a danas sigurno već i zastarjele u smislu metodologije koje su se koristile prije 40 godina i onih kakve zahtijeva današnja arheološka znanost) – odlučio za jedini mogući pristup: tipološko-statističku obradu pokretnih nalaza. Njome se prikazuju prapovijesna razdoblja i zastupljene kulture, najvažnija tipološka i ornamentalna svojstva nalaza, a Gudnja se konačno smješta u moguće prostorne odnose s drugim istodobnim pojavama. Samim time nalazište će postati svojinom stručne i znanstvene arheološke javnosti, što je i osnovni cilj objavljivanja svakog istraživanja.

U poglavlju “Stratigrafska slika” Marijanović na temelju postojeće tehničke dokumentacije i na temelju vlastitih kontrolnih iskopavanja konstantira da kulturni sloj u Gudnji nije ujednačen u svim dijelovima špilje te da u njegovoj debljini ima značajnih odstupanja, što je nedvojbeno posljedica nejednaka korištenja pojedinih dijelova špilje tijekom različitih razdoblja. No prije utvrđivanja stratigrafske situacije, Marijanović nas upoznaje s dosadašnjim prikazima stratigrafije jer je upravo na osnovi njih u arheološkoj javnosti već odavno o Gudnji stvorena određena slika. Stoga iscrpno citira i analizira mišljenja i pristupe različitih autora: Šime Batovića, Vladimira Milojevića, Nikše Petrića, Stojana Dimi-

full, because Gudnja, thanks to the depth and diversity of its cultural stratum, is essential to resolving various questions concerning the prehistoric development from the Neolithic to the Late Bronze Age on the eastern Adriatic coast and its hinterland. For ultimately, research that is never published is akin to research that is never conducted at all.

In the introductory chapter, the author familiarises readers with Gudnja Cave’s location, and its dimensions, form and formation. He concludes that the view from the cave—a mountain massif enclosed on almost all sides—toward the Bay of Ston leaves only one direction open, from which routes open toward the southernmost island group in the Adriatic Sea. This situation is reflected in the culture of prehistoric communities that resided in the cave. This is followed by a brief history of the discovery and exploration of the site, wherein the author expresses regret that research leader Spomenka Petrak did not publish her own research results herself. He provides detailed descriptions of the problems that confronted him in studying the materials and field documentation. The impossibility of a complete reconstruction prompted him to conduct a minor control dig in 2004 to verify and confirm the stratigraphy. These results were also included in the book. In the end, the author stresses that Gudnja Cave, given the surface examined and the depth of the cultural stratum, may offer considerable data on various aspects of the lives of prehistoric communities in this part of the southern Adriatic; however, due to the fact that he did not investigate the site himself and due to the incomplete documentation (which is today certainly somewhat obsolete given the methodology that was employed 40 years ago in comparison to the methodology required by contemporary archaeology), he opted for the only available approach: a typological and statistical analysis of movable artefacts. This approach presents prehistoric periods and the cultures recorded, the most important typological and ornamental traits of the finds, and then Gudnja is finally placed in a spatial context with other concurrent phenomena. This alone will make the site a component of the archaeological scene, which is the basic objective when publishing any research.

In the chapter entitled “Stratigraphy”, Marijanović uses existing technical documentation and his own control digs to assert that the cultural stratum in Gudnja is not uniform in all parts of the cave, and that there are deviations in its depth, which is undoubtedly due to unequal use of individual parts of the cave during various periods. But prior to ascertaining the stratigraphic situation, Marijanović acquaints us with previous presentations of the stratigraphy, because it is precisely on these grounds that the archa-

trijeveća, Alojza Benca i Johna Chapmana. Sažetak navedenih promišljanja jest da u Gudnji postoji barem šest, moguće i sedam slojeva, od kojih su četiri neolitička, dva (eventualno tri) eneolitička, dok pravo stanje mlađih slojeva nije moguće utvrditi jer im većina navedenih autora nije posvetila gotovo nikakvu pozornost. Ističe se, ponovo, da se sva mišljenja temelje isključivo na ograničenu uvidu u arheološki materijal i na njegovu tipološkom razvrstavanju, bez poznavanja stvarnih stratigrafskih odnosa u špilji. Marijanovićevi zaključci, proizašli iz pregleda cjelokupna materijala, postojeće terenske dokumentacije, te iz vlastitih kontrolnih iskopavanja, jesu sljedeći: kulturni sloj Gudnje u rasponu od ranoga neolitika do srednjega brončanog doba nije nastao na ujednačenoj podlozi, ali je sigurno da na istraženim površinama ne postoje stariji kulturni slojevi. Uslojavanje također nije bilo ravnomjerno na čitavu špiljskom prostoru, sloj je najdeblji uz sjevernu stijenu špilje, pa je ondje logično i stratigrafska slika najrazvijenija. Opseg korištenja prostora uvjetovan je i nekim prirodnim čimbenicima, primjerice širokim otvorom u špiljskome stropu, visinom špiljskoga svoda, prodorom oborinskih voda itd. Dakle špilja nije bila kontinuirano naseljavana, nego je dolazilo do povremenih prekida u njezinu korištenju. Ti se međutim prekidi ne očituju u postojanju izrazito sterilnih slojeva, nego više u količini nalaza koji su u najnižim dijelovima svakoga od osnovnih slojeva malobrojniji u odnosu na više dijelove istih slojeva. Zaključno, kulturni sloj Gudnje rezultat je učestalih, ali samo povremenih boravaka različitih prapovijesnih zajednica, a moguće je izdvojiti šest osnovnih slojeva: I – rani neolitik, II – srednji neolitik, III – kasni neolitik, IV – rani eneolitik, V – razvijeni eneolitik, VI – rano i srednje brončano doba. Naime, ovaj najmlađi sloj najneizraženija je stratigrafska formacija, pa se tek temeljem tipoloških obilježja materijala naslućuje potreba razdvajanja ranoga i srednjega brončanog doba.

Svaki od šest navedenih osnovnih slojeva nadalje zaslužuje zasebno poglavlje s iscrpnim opisima stratigrafske situacije te s detaljnim opisima i analizom materijalne ostavštine.

Gudnja I – sloj ranoga neolitika s nalazima kulture *impresso*-keramike zapravo je vrlo siromašan i prostorno ograničen na danas zaslojenu nišu uz sjevernu stijenu špilje te središnji dio špilje neposredno uz nju. Sloj leži na živoj stijeni ili sterilnome sloju osipine sa stropa, pa nema sumnje da je najstariji, a pretpostavke o eventualnom mezolitičkom depozitu mogu se odbaciti. Kremen i koštani nalazi vrlo su malobrojni, arhaični po oblicima i obradi. Skroman je i broj keramičkih nalaza, ali oni ipak jasno pokazuju tehnološka, oblikovna i ornamentalna

eological public has had a specific image of Gudnja for some time now. He therefore includes exhaustive citations and analyses of the views and approaches of various scholars: Šime Batović, Vladimir Milojčić, Nikša Petrić, Stojan Dimitrijević, Alojz Benac and John Chapman. A summary of these views is that in Gudnja there are not less than six, and perhaps even seven strata, of which four are Neolithic, two (or possibly three) are Eneolithic, while the actual status of the more recent strata cannot be ascertained because most of the aforementioned scholars did not dedicate practically any attention to them. He reiterates that all views are based exclusively on a limited view into the archaeological material and its typological classification, without knowledge of the actual stratigraphic relations in the cave. Marijanović's conclusions, which ensue from a review of all materials, existing field documentation, and his own control digs, are: Gudnja's cultural strata ranging from the early Neolithic to the mid-Bronze Age did not emerge on a uniform base, although it is certain that there are no older cultural strata on the examined surfaces. Stratification was also not uniform throughout the cave; the stratum is deepest along the cave's northern wall, so it is logical that its stratigraphy is most developed. The extent of spatial use is also conditioned by certain natural factors, such as the wide opening in the cave's ceiling, the height of the cave's vault, the penetration of precipitation, etc. The cave was therefore not continually inhabited, rather there were occasional interruptions in its use. These interruptions are not, however, reflected in the existence of exceptionally sterile strata, but rather more in the quantity of finds, which are fewer in number in the lowest parts of each of the basic strata in relation to the higher portions of the same strata. To conclude, Gudnja's cultural layer is the result of frequent, but only temporary residence by diverse prehistoric groups, and it is possible to discern six basic strata: I – Early Neolithic, II – Middle Neolithic, III – Late Neolithic, IV – Early Eneolithic, V – Developed Eneolithic, VI – Early and Middle Bronze Age. Namely, this youngest stratum is the least distinguishable stratigraphic formation, so it is only on the basis of typological features of the material that the need to divide the early from the middle Bronze Age can be perceived.

Each of the six aforementioned basic strata merit a separate chapter with exhaustive descriptions of the stratigraphic situation and detailed descriptions and analysis of the material remains.

Gudnja I - Early Neolithic: this stratum with Impressed Ware culture finds is very meagre and spatially limited to a now sedimental niche along the northern cave wall and the central part of the cave

obilježja *impresso*-keramike i to, prema mišljenju autora, starije, odnosno faze kulture u nastajanju, pa je on povezuje sa slojem III Crvene stijene. Time se određuje Š. Batovića ovoga sloja Gudnje kao kasne faze *impresso*-keramike (stupanj III), odnosno kao prijelaza starijega u srednji neolitik – kako je izneseno u Praistoriji jugoslavenskih zemalja II – mora odbaciti.

Gudnja II – srednji neolitik središnje je poglavlje knjige, kako po opsegu tako i po značenju navedenoga sloja. Iako se stratigrafski ne uočava nikakav prekid, odnosno sterilni sloj između ranoneolitičkoga sloja I i srednjoneolitičkoga sloja II, nalazi u potonjem ne pokazuju nikakav kontinuitet s prethodnim. Srednji se neolitik u Gudnji od svoga najnižega dijela (koji je usput budi rečeno u odnosu na gornje dijelove sloja relativno siromašan nalazima) iskazuje kao već potpuno razvijena pojava, a u keramografiji nema poveznica s prethodnom kulturom *impresso*-keramike. Što se tiče kremenih i koštanih izrađevina, ni u srednjem ih neolitiku nema u većoj količini, pa je nemoguće na temelju njih donositi bilo kakve dalekosežne zaključke o toj produkciji. U keramografskoj se pak proizvodnji jasno razdvajaju dvije osnovne kategorije: gruba i fina keramika. Gruba je keramika također ukrašavana, pretežito urezivanjem pravocrtnih motiva, a ukrasi se apliciraju samo na tipu dubokih zdjela. Unutar kategorije slikane keramike, prema boji i kakvoći površine te prema načinu ukrašavanja, autor izdvaja tri skupine: monokromnu, finu ukrašenu (mahom urezivanjem) i slikanu keramiku. Potonja već odavno i s pravom pobuđuje najveću pozornost, pa je tako – upravo na temelju slikane keramike – S. Dimitrijević svojedobno lansirao i pojam Gudnja-kulture. Brojčano je najslabije zastupljena fina monokromna keramika, u kojoj prevladava keramika tamne boje, tamnosmeđe ili tamnosive, dok je ona svjetlija, crvenkasta ili crvenkastosmeđa, rjeđa. Slična je situacija i kod fine ukrašene keramike, gdje također prevladavaju tamne boje (tamnosiva, smeđa, tamnosmeđa, crna) brižljivo dotjerane površine. Ukrašena je uglavnom urezivanjem zašiljenim instrumentom, koje je tek rijetko praćeno ubadanjem i inkrustiranjem. Ukrasni sustav čine pravocrtni i krivocrtni motivi s prevagom pravocrtnih. Međutim zbog relativno maloga broja ukrašenih ulomaka i općenito fragmentarnosti nije bilo moguće definirati ukrase koji su zapravo nositelji stila. Možda bi se motivi urezanih vrpca ispunjenih uglatim i mrežastim motivima mogli odrediti kao karakterističnija obilježja ukrasnoga stila. Ostali, bogatiji motivi, zastupljeni su tek na malome broju ulomaka, odnosno tek pojedinačno (primjerice dvostruki nizovi iscrtanih trokuta koji u međuprostoru ostavljaju negativan motiv romba, valovite vrpce ispunjene ubodima). U objema

next to it. The stratum lies on solid rock or a sterile layer of detritus from the ceiling, so there is no doubt that it is the oldest and conjecture as to a possible Mesolithic stratum can be discarded. Flint and bone finds are very few in number, and archaic in terms of form and working. The number of pottery finds is also meagre, but they still clearly indicate the technological, ornamental and shape traits of Impressed Ware and this, in the author's opinion is the older, or emerging culture phase, so that he brings it into connection with the Crvena Stijena III stratum. Thus, the determination made by Š. Batović that this Gudnja stratum corresponds to a late phase of the Impressed Ware culture (phase III), i.e. as a transition to from the early to the middle Neolithic (as stated in *Praistorija jugoslavenskih zemalja II*) must be rejected.

Gudnja II – Middle Neolithic is the book's central chapter, both in terms of extent and significance of this stratum. Even though there are no stratigraphic interruptions, meaning a sterile stratum between Early Neolithic stratum I and Middle Neolithic stratum II, finds in the latter do not indicate any continuity with the former. The Middle Neolithic in Gudnja, from its lowest portion (which is, incidentally, much more poor in finds than the upper portions) appears as an entirely developed phenomenon, and the ceramography shows no ties to the preceding Impressed Ware culture. As for flint and bone handicrafts, there are no greater quantities in the middle Neolithic either, so that it is impossible to reach any far-reaching conclusions on these products. With reference to pottery production, two basic categories can be distinguished: coarse and fine ceramics. The coarse pottery is also decorated, primarily by engravings of linear motifs, and these decorations were only applied to deep bowls. The author distinguishes three groups in the fine pottery category, based on the colour and quality of the surface, and the decoration type: monochrome, fine decorated (usually by incising) and painted pottery. The latter has long, and rightfully, aroused the most attention, so that, based precisely on painted pottery, S. Dimitrijević previously coined the term Gudnja culture. Fine monochrome pottery is the least numerically present; it is dominated by dark colours, dark brown or dark grey, while lighter colours, such as red or red-brown, are more rare. The situation is similar with fine decorated pottery, where dark colours also predominate (dark grey, brown, dark brown, black) on carefully refined surfaces. It was decorated primarily by engraving with a sharpened instrument, and only rarely accompanied by puncturing or incrustation. The decoration system consists of straight and wavy line motifs, with the former predominating. However, due to the relative

navedenim kategorijama keramike nema ni velike tipološke raznovrsnosti oblika. Ono što je osobitost Gudnje II jest, kako se i očekivalo, slikana keramika. Ona se izrazito izdvaja već i po svojim tehnološkim obilježjima, izuzetne je kakvoće, rađena od dobro pročišćene gline, dobro pečena na visokoj temperaturi, ujednačenih tonova boje na vanjskim i unutarnjim stijenkama i presjecima. Prevladavaju svijetle boje (bjelkastosive, žućkastosive, svijetlosmeđe), no pojavljuju se i posude u različitim nijansama crvene boje. Motivi su slikani smeđom, crvenom, narančastom i crnom bojom, različita intenziteta i gustoće namaza, samo jednom bojom ili kombinacijom više njih. Najčešće se nanose na prirodnu podlogu, a tek se rjeđe površina posude prethodno premazuje bojom. Slikani su motivi i pravocrtni i krivocrtni, katkad jednostavnih, ali i složenih geometrijskih, meandarskih i spiralnih kompozicija. Slikani se ukrasi osim na vanjskim stijenkama posuda izvode i na unutarnjoj strani vrata, a na nekim se posudama tragovi slikanja naziru i po čitavoj unutrašnjosti. Prema bojama i njihovim kombinacijama autor je slikanu keramiku podijelio u tri skupine: jednobojno slikanu, dvobojno slikanu i višebojno slikanu. Unutar spomenutih skupina, s obzirom na boje korištene za motive i boje prirodne osnove ili premazane podloge, izveo je detaljniju podjelu na varijante. Skupini višebojno slikane keramike pripada najmanji broj ulomaka, ali su oni najkvalitetniji u izvedbi. Sve ove diobe pokazuju raznolikost i bogatstvo fine slikane keramike koju nije jednostavno podijeliti u dvije ili tri inačice. Već prije citirana mišljenja raznih autora o Gudnji II slažu se da je riječ o bitno novoj i jedinstvenoj pojavi koja proširuje sadržaj srednjega neolitika na istočnoj jadranskoj obali. Dok su neki u kategoriji fine urezane keramike prepoznavali sličnosti s danilskom kulturom, kad je u pitanju slikana keramika svi zaključuju da se one razlikuju. Marijanović međutim ističe da u Gudnji nema stratigrafskih razloga za bilo kakvo razdvajanje spomenutih dviju kategorija keramike, one nedvojbeno čine koherentnu cjelinu. Iako kod fine ukrašene, tj. urezane keramike, priznaje postojanje određene sličnosti s keramografskim obilježjima danilske kulture, smatra da je vrlo mali udio onih obilježja koja je moguće izravno povezati ili čak posve izjednačiti s danilskom kulturom njezina eponimnoga nalazišta i drugih tipičnih nalazišta. Mnogo izravnije analogije nalaze se na lokalitetima izvan danilskoga kulturnog entiteta, pa čak i izvan područja Dalmacije. Najbliže su paralele na otoku Korčuli, u srednjoneolitičkom sloju Vele spile, no izvrsne se analogije uočavaju i na nekim albanskim lokalitetima kao što su Cetush II, Cakran, Dunavec I, Kolsh II, pa i Blaz III. Različitost je još uočljivija na slikanoj keramici – nema podudaranja ni u tehničkoj izvedbi ni u likovnom izrazu. Slikana

vely small number of decorated fragments and the general fragmentation it was not possible to define the decorations that actually constituted the style. Perhaps the motifs of engraved ribbons containing angular and lattice motifs can be designated as more characteristic features of the decorative style. The remaining, richer motifs are only represented by a smaller number of fragments, or only individually (for example, the double rows of drawn triangles which form negative rhomboid motifs between them, and wavy ribbons filled with puncturing). In both of these pottery categories there is no major typological diversity of forms. What makes Gudnja II so specific is, as expected, the painted pottery. It also stands out in terms of its technological features and exceptional quality, made of finely-levigated clay, properly baked at a high temperature, with uniform colour tones on its external and internal sides and cross-sections. Light colours predominate (white-grey, yellow-grey, light brown), although vessels in various shades of red also appear. The motifs are painted in brown, red, orange and black, in varying intensities and thicknesses, with only one colour or a combination of several. They are most often applied to a natural base, and only rarely was the surface of the vessel first painted over. The painted motifs are both straight and wavy lines, sometimes simple, but also complex geometric, meander and spiral compositions. Besides the exterior, painted decorations were also rendered on the inside of the neck, while in some vessels traces of painting can be found throughout the inside. Based on the colour and their combinations, the author divided painted pottery into three categories: monochrome, bichrome and multi-coloured. Within these groups, given the colour used for motifs and the colours of the natural base or painted base, he carried out a detailed classification of variants. The group of multi-coloured painted pottery encompasses a smallest number of fragments, but their rendering exhibits the highest quality. All of these categories indicate the diversity and wealth of fine painted pottery that could not simply be divided into two or three variants. The already cited scholars agree that Gudnja II is an essentially new and unique phenomenon that extends the content of the Middle Neolithic to the eastern Adriatic coast. While some have recognised similarities with the Danilo culture in the category of fine engraved pottery, they do differ when painted pottery is considered. However, Marijanović stresses that in Gudnja there are no stratigraphic reasons for any divisions of the two pottery categories, as they undoubtedly constitute a coherent whole. Although he acknowledges some similarities with the ceramographic features of the Danilo culture in the case of the finely decorated,

keramika iz Gudnje najbliže analogije ima u slikanoj keramici Vele spile na Korčuli te onoj iz Jakasove špilje i špilje Žukovice, također na Korčuli. Iako je prisutnost slične slikane keramike već odavno uočena i na nekim drugim nalazištima (poput Škarina samograda, Danila i Smilčića, u Grapčevoj špilji, Markovoj špilji i Pokriveniku, pa čak i izvan užega jadranskog područja u Ravlića pećini i u Obrima II), takva je keramika na spomenutim lokalitetima tek sekundarna ili pojedinačna pojava u sasvim drugačijem kulturološkom okruženju i važna je zbog relativnokronoloških razloga. Nastojeći preciznije definirati područje za koje je ovakva pojava karakteristična, autor najprije analizira veze s kulturama zapadne obale Jadrana uočavajući sličnosti sa slikanom keramikom iz Passo di Corva, San Domina i Serra d'Alta, koje ponovo potvrđuju već davno uočenu povezanost neolitičkih zajednica na objema jadranskim obalama. No analogije se pokazuju i prema južnome dijelu Balkanskoga poluotoka, u prvome redu s područjem današnje Albanije, a posredno i s neolitičkim kulturama Grčke. Unatoč nedvojbenim analogijama pojavu slikane keramike iz Gudnje još uvijek nije moguće teritorijalno povezati s ipak udaljenim egejskim prostorom, tim prije što nedostaju odgovarajući nalazi u neposrednom zaleđu ovoga dijela jadranske obale i osobito na području današnje Crne Gore. Zasada se čini da je spomenuta pojava ograničena na uži pelješko-korčulanski prostor i smatra se u teritorijalnom i kulturnom smislu izoliranom enklavom. To je i razlog zašto autor izbjegava uporabu termina kultura (primjerice Gudnja-kultura ili gudnjanska kultura) i zadržava se na odrednici "nalazi tipa Gudnja i Vela spila". Isto je tako zasada nemoguće utvrditi s kojim od dvaju različitih područja u kojima su uočene analogije (dakle, južnoitalskim ili južnobalkanskim) treba primarno povezati ovu našu pojavu.

Gudnja III sloj je kasnoga neolitika s karakterističnim obilježjima hvarske kulture, koja je tu zastupljena u varijanti skromnijoj od one što je poznata s Hvara i nekih drugih tipičnih nalazišta. Stilski je ova faza Gudnje bliža i sličnija nalazima hercegovačkoga lisičićkog tipa. Autor međutim ponovo ističe da nema uvjerljivih poveznica između ovoga sloja s obilježjima hvarske kulture i prethodnoga sloja slikane keramike. U relativno siromašnoj keramici Gudnje III nema apsolutno nikakvih reminiscencija na bogatu keramografiju prethodnoga sloja. Dakle, hvarska kultura samo smjenjuje prethodne nalaze Gudnja-tipa, ali s njima nema čvrstih dodirnih točaka.

Mnogo se očekivalo od objave nalaza eneolitičkih slojeva (Gudnja IV). Pojedini nalazi iz tih slojeva poslužili su već nekim autorima u oblikovanju slike

or engraved, pottery, he believes that a very small portion of those features can be directly linked or even equated with the Danilo culture of its eponymous site and other typical sites. Much more direct analogies can be found at sites outside of the Danilo cultural sphere, and even outside of the territory of Dalmatia. The closest parallels are on the island of Korčula, in the Middle Neolithic stratum of Vela spila cave, although some exemplary analogies can be observed at some Albanian sites such as Cetush II, Cakran, Dunavec I, Kolsh II, and even Blaz III. The difference is also visible on the painted pottery – there is no correspondence, neither in technique nor in artistic expression. The painted pottery from Gudnja has its closest analogy in the painted pottery of Vela Spila cave on Korčula, and then in the pottery from Jakasova Cave and Žukovica Cave, also on Korčula. Although the presence of similar pottery has already been observed at certain other sites (such as Škarin Samograd, Danilo and Smilčić, in Grapčeva Cave, Markova Cave and Pokrivenik, and even outside of the narrower Adriatic region in Ravlića Cave and in Obre II) long before, such pottery at these sites was only a secondary or individual phenomenon in an entirely different cultural milieu and it is significant on relative chronological grounds. In an attempt to more precisely define the territory in which this phenomenon is characteristic, the author first analyses links to the cultures on the western Adriatic coast, observing similarities with the painted pottery from Passo di Corva, San Domino and Serra d'Alta, which once more confirm the long-since noted links between Neolithic communities on both sides of the Adriatic. But there are also analogies with the southern part of the Balkan peninsula, primarily with the territory of today's Albania and, indirectly, with the Neolithic cultures of Greece. Despite unambiguous analogies, the appearance of painted pottery in Gudnja still cannot be territorially linked with the still quite distant Aegean region, all the more so since there are no corresponding finds in the immediate hinterland of this part of the Adriatic coast nor, particularly, in the territory of today's Montenegro. For now it appears that these phenomena are limited to the narrower Pelješac-Korčula area and they are considered an isolated enclave in the territorial and cultural sense. This is why the author avoids using the term *culture* (e.g. *Gudnja* or *Gudnja culture*) and maintains the designation "Gudnja- and Vela Spila-type finds". By the same token, for now it is impossible to ascertain as to which of the two different regions in which the analogies were observed (thus, southern Italy or the southern Balkans) this phenomenon should primarily be associated.

The Gudnja III stratum is Late Neolithic bearing the characteristic traits of the Hvar culture, which is pre-

eneolitičkoga razdoblja na istočnoj jadranskoj obali. Ostajemo međutim pomalo razočarani jer riječ je, osobito kad je u pitanju rani eneolitik, o vrlo tanku sloju sa zapravo malobrojnim nalazima specifične keramičke kategorije poznate pod nazivom kanelirana keramika. Ona se već dulje vrijeme prepoznaje kao osnovni sadržaj ranoga eneolitika na širem jadranskom području i u njegovu zaleđu. Što se njezina podrijetla tiče, Marijanović i dalje ostaje pri svojem višekratno izraženom stavu da ona nije rezultat utjecaja kasne vinčanske kulture, već je on povezuje s kompleksom kultura Bubanj-Salčuđa-Krivodol, pa čak dopušta i mogućnost utjecaja badenske kulture. Isto tako smatra da situacija u Gudnji potvrđuje i njegovu raniju tezu da se rani eneolitik na istočnoj Jadrani ne može odvojiti od svoje prethodnice, hvarske kulture, odnosno da se ona, transformirana, svojom najkasnijom fazom zapravo iskazuje već kao predstavnik ranoga eneolitika.

I slika Gudnje V, odnosno razvijenog eneolitika, podudara se s onom kakva je već uočena na nizu nalazišta jadranskoga okruženja, a obilježava ju prisutnost različitih vrsta keramičkih nalaza koji su izvorno proizvodi različitih kulturnih područja. No oni ovdje niti su stratigrafski razdvojeni niti imaju značenje zasebnih kulturnih pojava, već tvore koherentnu cjelinu. Ti su nalazi: žlijebljena keramika, keramika "ljubljskoga tipa", vrpčasta keramika (doduše iz Gudnje potječe samo jedan karakterističan ulomak). Sve u svemu, eneolitički slojevi Gudnje nisu promijenili već predloženu sliku, nego su je potvrdili. U ovome trenutku i na trenutnoj razini istraživanja nije presudno hoćemo li govoriti o nakovanskoj kulturi ili o produženu trajanju hvarske kulture. Daljnja istraživanja ostalih lokaliteta na širem jadranskom prostoru, a koja će omogućiti sagledavanje i nekih drugih aspekata života spomenutih zajednica i njihovih međudodosa, presudit će s vremenom kojem ćemo se stavu prikloniti.

Gudnja VIa i VIb sloj je kojega se debljina kreće između 20 i 45 cm, a tipološka obilježja nalaze svrstavaju u prilično širok vremenski raspon od ranoga do srednjega brončanog doba. Iz svega proizlazi da se špiljski prostor i tijekom brončanoga doba koristio tek povremeno i kratkotrajno. Nedovoljnu stratigrafsku diferenciranost sloja autor pripisuje ponajprije stvarnoj nerazvijenosti sloja u istraživanim prostorima, a tek u manjoj mjeri pretpostavlja određene metodološke nedostatke. U njegovu pak kontrolnom iskopavanju bilo je vrlo malo brončanodobnih nalaza, pa se ni na taj način situacija nije mogla korigirati.

Prikazana knjiga iscrpna je i u datim okolnostima potpuna objava važnog arheološkog nalazišta, u njoj su raspoloživa građa i podaci obrađeni poštu-

sent here in a more modest variant than that known from Hvar and some other typical sites. Stylistically this phase at Gudnja is closer and bears greater similarity to the Herzegovinian Lisičić type. However, the author reiterates that there are no convincing links between this stratum with Hvar culture features and the preceding stratum with painted pottery. The relatively modest pottery of Gudnja III evokes absolutely no recollection of the rich ceramography of the preceding stratum. Thus, the Hvar culture only replaces the preceding Gudnja-type finds, without having any firm connection to them.

Much was expected of the publication of the Eneolithic stratum finds (Gudnja IV). Individual finds from these strata have already served some scholars in formulating the picture of the Eneolithic period on the eastern Adriatic coast. But disappointment remains, because—especially when considering the Early Eneolithic—this is a very thin stratum with actually very few finds of the specific ceramic category known as channelled pottery. It has been recognised as the basic content of the Early Eneolithic in the wider Adriatic coast and its hinterland for some time now. As for its origins, Marijanović still maintains his now oft-reiterated stance that it is not the result of late Vinča culture. Rather, he associates it with the Bubanj-Salčuđa-Krivodol cultural complex, and even concedes the possibility of Baden cultural influence. Similarly, he believes the situation in Gudnja also confirms his earlier theory that the Early Eneolithic in the eastern Adriatic cannot be separated from its predecessor, the Hvar culture, meaning that the latter, transformed, already appeared as a representative of the Early Eneolithic in its very latest phase.

The picture of Gudnja V, or rather the Developed Eneolithic, also corresponds to what has already been observed in a series of sites in the Adriatic environs, and it is characterised by the presence of diverse types of pottery finds that were originally produced in different cultural zones. But here they are neither stratigraphically separate nor do they constitute separate cultural phenomena, rather they form a coherent whole. Here are the finds: grooved pottery, "Ljubljana type" pottery, Corded Ware (although only one characteristic fragment comes from Gudnja). All in all, the Eneolithic strata of Gudnja have confirmed rather than changed the picture already proposed. At this moment and at the current level of research, whether or not we are speaking of the Nakovanj culture or the extension of the Hvar culture is not crucial. Further exploration of other sites in the wider Adriatic region, which will facilitate consideration of certain other aspects of life in these communities and their mutual relationships, will decide which position we shall adopt.

jući, vrednujući i uzimajući u obzir već postojeće interpretacije različitih autora. Kao osobit doprinos napominjem činjenicu da je ranoneolitički sloj argumentirano definiran kao starija, odnosno rana faza *impresso*-keramike, a ne kao kasni stupanj s elementima prijelaza u srednji neolitik. To, dakako, pitanje postojanja prijelaznoga stupnja, odnosno kasne faze *impresso*-keramike koja bi odgovarala fazi Masseria la Quercia u Apuliji, a u kojoj se pojavljuje slikana keramika, ostavlja otvorenim. Drugi je važan zaključak da nalaze iz sloja II (srednji neolitik), koji su zbog izuzetne slikane keramike oduvijek pobuđivali najviše zanimanja, ne treba izjednačavati s danilskom kulturom, nego da oni predstavljaju posebnu, prilično koherentnu prostornu (premda zasad vrlo ograničenu) i kulturološku cjelinu srednjega neolitika na južnome Jadranu čija je osnovna poveznica specifična slikana keramika. Osim Gudnje toj cjelini mogu se pribrojiti i nalazi iz Vele spile, Jakasove špilje i špilje Žukovice na Korčuli te nalazi s otoka Sušca. No da bi se ova specifična srednjoneolitička pojava potpunije definirala, te da bi se preciznije razjasnili međuodnosi prapovijesnih slojeva u Gudnji i cjelovitije sagledali različiti aspekti života, poželjno bi bilo provesti dodatna, upravo u tom pravcu ciljana istraživanja špilje. Marijanovićeva pak knjiga ostaje trajno dobro i temelj svim budućim promišljanjima u rješavanju problematike prapovijesnih razdoblja na čitavu Jadranu i u njegovu zaleđu.

Na kraju nije nevažno skrenuti pozornost i na dobru i kvalitetnu opremu knjige u grafičko-likovnome smislu. Autor knjige ujedno je i autor fotografija. Tipološke tablice dobro su osmišljene, s jednostavnim crtežima oblika u koje su umetnute fotografije u boji originalnih ulomaka – šteta je da nisu nešto veći.

Gudnja VI a and VIb is a stratum between 20 and 45 cm deep, and its typological features can be placed over a relatively wide chronological range from the Early to Middle Bronze Age. It therefore follows that this cave was only used occasionally and briefly during the Bronze Age. The author attributes the insufficient stratigraphic differentiation of the stratum primarily to the actual underdevelopment of the stratum in the examined areas, and only to a lesser extent to certain methodological shortcomings. His own control dig produced very few Bronze Age finds, so the situation could not even be corrected in this sense either.

The book here reviewed is an exhaustive and, given the circumstances, a complete publication of an important archaeological site; in it, the available materials and data are analysed with full acknowledgement, appreciation and consideration of already existing interpretations by different scholars. Particularly important is the fact that the Early Neolithic stratum is reasonably defined as the older, or earlier phase of Impressed Ware, and not as a later phase with elements of transition into the Middle Neolithic. This, of course, leaves open the question of the existence of a transitional phase, or late-phase Impressed Ware pottery that would correspond to the Masseria la Quercia phase in Apulia, where painted pottery appears. Another important conclusion is that the finds from stratum II (Middle Neolithic), which aroused the most interest due to the exceptional painted pottery, need not be equated with the Danilo culture, and that they in fact constitute a separate, relatively coherent spatial (although for now very limited) and cultural Middle Neolithic unit in the southern Adriatic, whose basic common factor is a specific painted pottery. Besides Gudnja, the finds from Vela Spila, Jakasova and Žukovica Caves on Korčula and finds from the island of Sušac can also be attributed to this unit. But to more fully define this specific Middle Neolithic phenomenon, and to more precisely clarify the interrelationships between the prehistoric strata in Gudnja and obtain a more comprehensive view of various aspects of life, it would be advisable to conduct another examination of this cave with these particular objectives in mind. Marijanović's effort remains a lasting resource and foundation for all future considerations in resolving the problems of the prehistoric period all along the Adriatic coast and its hinterland.

In conclusion, it is worthwhile to turn attention to the high quality of the book in the graphic and artistic sense. The book's author also took the photographs. The typological tables are well-conceived, with simple drawings of forms in which colour photographs of the original fragments are placed—it is only unfortunate that they are not somewhat larger.

